

Atatürk'ün Okuduğu Uygarlık Tarihleri

Leman Şenalp*

Atatürk, yaşamı boyunca, çeşitli konularda pek çok kitap okumuştur. Özel Kütüphanesi'nin¹ basılı kataloğunu incelediğimizde; daha çok tarih kitaplarının yer aldığını görüyoruz. Özellikle de, Türk ve İslâm Devletleri tarihleri başta olmak üzere, diğer ulusların tarihlerini, ilk uygarlıkları, din ve dil konularını, kısacası, insanlık tarihi ile ilgili eserleri incelemiş ve edindiği bu bilgilerden, siyasal yaşamında büyük ölçüde yararlanmışır.²

Atatürk'te, öğrencilik yıllarında başlayan, tarihe karşı merak ve ilginin giderek bilinçlenerek artmasında, öğreniminin, yetiştiği dönemin siyasal, sosyal ve düşün hareketlerinin, okuduğu bazı Türk ve yabancı tarihçilerin etkisi olmuştur. O dönemde, yabancı tarihçiler, Türklerin İslâmiyeti kabullerinden, hatta Osmanlılardan önceki tarihlerine, ya dinsel nedenlerle, ya da siyasal düşüncelerle hiç değinmiyorlar, onların sarı ırktan, yani ikinci sınıf bir ırktan geldiklerini ve uygarlıktan yoksun bulduklarını yazıyorlardı.

Osmanlılarda Tanzimatla başlatılan Batılılaşma hareketleri bağlamında, Fransız Devrimini hazırlayan düşünürlerin eserleri ve Osmanlılar hakkında yazılmış olan eserler de getirtiliyor ve Türkçeye çevriliyordu. Türk adının unutulduğu o günlerde, Osmanlılarda da milliyetçilik şuurunun uyanmaya başladığı görülüyor.

Mustafa Celâleddin'in 1870'te yayınlanan, "Les Turcs Anciens et Moderne" adlı eserinde, Türklerin iddia edildiği gibi, barbar, yağmacı olmadıklarını, tarih boyunca uygar bir topluluk olduklarını, Halifeliğin Osmanlı tarihinde olumsuz etkiler yaptığını, Arap alfabesinin Türkçenin yapısına uygun olmadığını belirttiikten sonra, Atatürk'ün de altını çizdiği ve paragrafın yanına X işareti koyduğu satırlarda, onların karakterlerini "güçlü bir soy, kanaatkâr, cesur, iyi ve sabırlı olan Türkler, onları Araplardan ayıran bu son nitelikleriyle daima dikkat çekmişlerdir"³ tanımlamasıyla, Osmanlılarda milliyetçilik akımının öncülüğünü yapmıştır. Osmanlı aydınları arasında, en çok okunan, Türklerle ilgili bir başka eser de, tanınmış Fransız tarihçisi, Léon Cahun'un 1896'da yayınlanan "Introduction à l'Histoire de l'Asie; Turcs et Mongols, Dés l'Origines à 1405" adlı eseridir. Yazar, Türklerin karakterlerini

* Emekli uzman Kütüphanecidir.

¹ L. Şenalp, Atatürk'ün Kütüphanesi. Türk Kütüphaneciliği. 2002. 16(2) s.171-178

² L. Şenalp, Atatürk'ün Tarih Bilgisi. Uluslararası İkinci Atatürk Semp. 1991, Ankara. Cilt 2, s.717-727

³ Atatürk'ün Yabancı Dillerde Okuduğu Kitaplar. Derl. Gürbüz T. Tüfekçi. 1985. s.266

ve erdemlerini bir paragrafta şöyle belirtiyor: “Gerçek savaş adamlarında bulunan cesaret, itaat, doğruluk, sağduyu başlıca erdemleri idi.”⁴

Atatürk, başlattığı “Kurtuluş Savaşı”nı zaferle sonuçlandırdıktan ve Cumhuriyet ilân edildikten sonra, hemen kütüphanesini kurmaya başlamıştır. O, artık Türk toplumunun, uygar ülkeler toplumları düzeyine ulaşmasını sağlamak amacıyla; kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda yapmayı tasarladığı devrimlerini uygulamadan önce başka ulusların yaptıkları devrimleri, sosyal gelişmeleri, ilk uygarlıkları, eski Türk ve İslâm tarihi konularında okuyamadığı kitapları, daha rahat bir konumda incelemek istiyordu. Bu amaçla, Avrupa ülkelerinden tanınmış yazarların eserleri getirtilip, önemli bulunanlar, öncelikle dilimize çevriliyordu. Bunlardan ilki, 1756-1758 yıllarında, Paris’te yayınlandığında, İslâmiyetten önceki dönemde de bir Türk tarihinin varolduğunu ortaya koyan J. De Guignes’in “Histoire General des Turcs, des Mongols et des autres Tartares...” adlı eseriydi. Kitap kısa sürede, Hüseyin Cahit (Yalçın) tarafından “Hunların, Türklerin, Moğolların ve daha sair Tatarların Tarih-i Umumiyesi” adıyla, 6 cilt içinde 1923’te yayınlandı.

Atatürk’ün De Guignes’in eserini incelerken, alışkanlığı gereği koyduğu işaretlerden başka, satır kenarlarında kendi düşüncelerini de belirttiği görülmektedir.⁵ Prof. Şerafettin Turan’ın değerlendirmelerine göre; Atatürk, Türk tarihinin aydınlatılmasında ve bazı düşüncelerinin oluşmasında bu üç tarih yazarından, özellikle de, De Guignes’den büyük ölçüde yararlanmıştı.⁶

Atatürk’ün İslâmiyetten önceki Türk Devletlerinin tarihleri ve ilk uygarlıklar konularına eğilmesi; Türklerin tarih boyunca, dünya uygarlık tarihi içindeki yerlerini ortaya çıkarmak, öte yandan, Türkleri küçültücü iddia ve ön yargıların yersizliğini kanıtlama amacına yönelikti.

Atatürk, kütüphanesini geliştirdikçe, resmî görevlerinin dışındaki zamanını kütüphanesinde geçiriyordu. Bazen, ilgi duyduğu bir kitabı bitirmeden bırakmaz, sabahlara kadar okurdu.⁷

Biz bu yazımızda, bir günlük çalışma olanağı bulduğumuz, Anıtkabir Kütüphanesi’nde, Atatürk’ün, Uygarlık Tarihi konusunda ilgiyle okuyup, özel işaretleriyle değerlendirdiği bir kaç eseri tanıtmaya çalışacağız.

Türklerin kökenlerini tarihin derinliklerinde arayan Atatürk’ün, F. Lenormant’ın “Histoire Ancienne de l’Orient,1881.”(A.K.nu.1669) adlı eserinin ilgisini çektiğini kütüphanesinde

⁴ Léon Cahun, Introduction à l’Histoire de l’Asie Turcs et Mongoles. 1896. s. 9

⁵ Atatürk’ün Okuduğu Türkçe Kitaplar. Derl. Gürbüz D. Tüfekçi. 1983. s.283-305

⁶ Şerafettin Turan. Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar-Düşünürler-Kitaplar. 1989. s.25-33

⁷ L. Şenalp Atatürk’te Okuma Tutkusu. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 1989, 5(14) s.369-377

bulunan 1.cildinin hemen hemen tüm sahifelerine koymuş olduğu işaretlerden anlaşılıyor.⁸ Yazar, Tufan sonrası insanlığın ve dolayısıyla uygarlığın beşiği olarak kabul edilen Mezapotamya'nın coğrafi konumu ile İncil ve Tevrat'ta anlatılan dinsel öykülerin benzerliğinden, "İnsanlığın En Eski Somut İzleri" başlığı altında, madencilik sanatının ilk önce, ne zaman ve kimler tarafından bulunduğu konusunda yapılan araştırmalarda: çok eski çağlarda, Altay Dağları'nı ilk bulanların Türk, Moğol ve Tonguz kabileleri olduğu; aynı zamanda Ural vadilerinden İskandinavya'nın kuzeyine kadar olan bölgede Ari kökenli kavimler tarafından Batı'ya sürülmüş, başlangıçta göçebe ve belki de kökeninde Tibet Kabileleri Topluluğu içinde bulunan kavimlerle akraba olan Fin kabilelerine rastlandığını; bunların maden işleme sanatını ilk bulanlarla aynı aileden olmaları olasılığından, filolojik araştırmaların, Finlandiya'dan Amour kıyılarına kadar, Avrupa'nın ve Asya'nın kuzeyinde oturan halkların, Finliler ve Tchoudes'lar, Türk ve Tatarların, Moğol ve Tonguzların aynı Ata'ya bağlı olan, tekli bir büyük aileyi oluşturduklarını; bu halkların kullandıkları ortak deyimleri de onayladığını; öte yandan, Asya'nın Batı kesimine düşen, Tuna-Volga ırmakları arasındaki geniş bölgede devlet kurmuş olan İskitlerin 15 yüzyıl boyunca, buralarda egemenliklerini sürdürdüklerini; tam belirlenemese de Turanlılar denilen Altay ırkıyla oldukça yakın akrabalıkları olan bu kavimlerin, Ari ve Sâmilerden önce, bütün Ön Asya'da gösterdiği gelişmelerin ortaya çıkarılması dünyanın bu bölgesinde, ilk uygarlıkların doğmuş olabileceği tezini kuvvetlendirmektedir (s.189).

Türklerin ve Moğolların ilk yerleşim bölgelerinin, her taraftan zengin demir yataklarıyla çevrili bulunan, aşılması güç dağlarla kapalı bir vadi olduğunu, Atalarının bu hapisten, demirli kayalıkları patlatan yoğun bir ateşin, dar bir boğazı açmasıyla, kurtulduklarını ve Cengiz Han'ın bu ilk demircilerin soyundan geldiğini, Çin yıllıklarının da, onların demircilik sanatına yatkınlıklarından sözettiğini, Finlilerin, Letonların, Estonların ve bütün Ural bölgesi halklarının aynı gruba bağlı demirci ve dokumacı olduklarını, Litvanyalıların ve Slavların demirin işlenmesini Finlilerden öğrendiklerini, Ural sıradağları ile Yenisey havzasında varlığının izlerini, çok sayıda höyük, yüzyıllar önce terkedilmiş demir madenleri fırınları bırakan bu Fin halklarını (Tchoudes), Uygur-Fin grubuna bağlamak gerekir. (s.191)

Eserin 192. sayfasında görülen, Fransa ve Danimarka'dan örnek alınan üç bronz kılıcın biçimleri ve süsleme tarzı, Küçük Asya'dan İskandinavya'nın, hatta İrlanda'nın içlerine kadar değişmeden kalmıştır. Bunun Avrupa uygarlığının başlangıç döneminde, bronz kullanımının yaygın olduğunu gösterdiğini, bu veriler ışığında Avrupa'daki madenciliğin başlangıcını

⁸ Atatürk'ün Yabancı Dillerde Okuduğu Kitaplar. Derl. Gürbüz D. Tüfekçi s.87-100

Küçük Asya'nın kuzeyinde, Kafkasya'da Tiberlilerin ve Chalybes'lerin ülkesinde aranması gerektiğini, öte yandan, Sümer ve Akadların ilk yazı sistemleri ile madencilik sanatlarının ilk denemelerinin beşiğini bulmak için, onların göç yollarını, geriye doğru izlemek gerekecektir.

Bu yol bizi, Kuzeyde, Kalde geleneğinde ve çivi yazılı metinlerde, insanlığın kökeni ve Tanrıların toplanma yeri olarak önem taşıyan dağa götürecektir.(çok mühim) (Atatürk'ün notu) (s.195)

Böylece, Mezopotamya'daki madenciliğin kökenini ve dünyanın bu bölümündeki çivi yazısının bulunmasını, Sümer ve Akadlara yani ilkel Turanlı kavimlere bağlamış olduk.(s.196)

İnsanlık tarihini başlangıcından itibaren inceleyen A. Moret'nin G. Davy ile birlikte yazdıkları, "Dés Clans aux Royaumes,1923" (A.K. nu. 343) eserin "Uygarlığın Beşiği Doğu Akdeniz" (s.133) başlıklı bölümünde; insanın IV. Jeolojik zamanın ortalarından itibaren Avrupa'da, Afrika'da ve Asya'da aynı zamanda çıktığını, insanlığın gelişmesinin Nil Deltası'ndan Mezopotamya'ya kadar uzanan, yani Güney Doğu Akdeniz Bölgesinde, Mısır ve Kalde'de yerleşmiş olanlar tarafından ilk uygarlık tohumlarının atıldığı belirtilmektedir. ("İlk Medeniyet" notu var) (s.135)

IV. Jeolojik zaman süresince Avrupa'nın buzullar içinde bulunduğunu, buralarda yaşayan insanların, mağaralara sığındıklarını (sayfa kenarında "Avrupa'nın hali" notu var) (s.154) O dönemden, Fransa ve İspanya'daki mağaralarda, bugün hayranlıkla baktığımız, duvar resimleri ve kabartmalar kalmıştır.

Yazar, Nil vadisinin ilk sakinlerinin, Asya toplumlarıyla sürekli ilişkilerinin olması, Mısır'daki Eneolitik kültürün maddi öğelerinin Asya'dan Arabistan yoluyla gelenler tarafından getirilmiş olabileceğini (s.140) Mısır'da yaşayan halkların, üç karakteristik tipte olduklarını, bunlardan Kuzey'in brakisefal tipi (sırtaltı çizilmiş ve bir çıkma yapılarak "Bu Türk'tür" yazılmış) (s.182) Mısır'da, XIII. sülalenin sonlarına doğru (1680), Asya'dan gelen barbar Hyksôs'ların aşağı Mısır'ı zaptettiklerini (s.282) bunların, Nil vadisindeki egemenliklerinin 1660-1580 lere kadar sürdüğünü, II. Ramses'in (M.Ö.1290-1223) Suriye'yi ele geçirmek amacıyla, Hitit Kralı Muvattalis'le yaptığı Kadeş Savaşı (M.Ö.1285) sonunda yenilgiye uğraması üzerine, Hitit Kralı III. Hattuşiliş arasında yapılan, tarihin bilinen en eski "Barış Antlaşması" yapıldığını (s.373) anlatmaktadır.

A. Moret, 1926'da yayınlanan "Le Nil et la Civilisations Égyptienne" (A.K. nu.1704) adlı eserinde; ilk uygarlıkların, Nil vadisi ve Mezopotamya'da ortaya çıkmaya başladığını, çağdaş filologların çoğunun insanlığın beşiğinin Batı Asya olarak kabul ettiklerini fakat, Afrika'ya gidiş yolları üzerinde anlaşımadıklarını, (satır altları çizilmiş) (s.18-19) ayrıca, Sumero-

Akkadların Fırat kıyılarına geldiklerinde, yazıyı ve belli başlı endüstrileri bildiklerini, sosyal yaşamlarından, dinlerinden söz etmektedir. (satır altları çizilmiştir) (s.152)

Eski Mısır tarihinin önemli temsilcilerinden G. Maspéro, “Histoire ancienne des Peuples de l’Orient” (A.K. nu.1664) adlı eserinin başlangıcında, eski Mısır halkının fizyonomisinin tanımlamasını yaptıktan sonra; bu ilkel tip modelin, özellikle, köylüler arasında fazla değişiklik göstermeden cetlerinin tiplerini koruduklarını, Mısır halklarının cetlerinin Batı Asyalı olduklarını yazıyor. İlerleyen bölümlerde, Mısır’ın yeryüzünde, iskân edilmiş en eski bölgelerden birisi olduğunu, Paleolitik döneme ait buluntuların, ülkenin kültürel açıdan daha o zamanlar Afrika’nın diğer bölgeleri ve Ön Asya ile ilişkileri olduğunu gösterdiğini. Neolitik döneme ait bilinen en eski büyük iskân yeri, Delta bölgesinin batı kenarındaki “Merimde” (Medya)’dir. Çeşitli dönemlerde, Mısır’a Batı Asya’dan yapılan akınlarla gelenlerin yerli Mısır halkı tarafından asimile edildiklerini....vs. Yazar, Sümer, Akkad ve Elâmlıların sosyal yapılarından, dinlerinden ve sanatsal yaşamlarından (s.152-153) ayrıca, Elâm Uygarlığı ile Kalde Uygarlığı’nın pek çok benzer yanlarının bulunduğunu belirtmektedir.(s.188)

Atatürk, G. Ebers’in, G. Maspéro tarafından Fransızcaya çevrilen “L’Egypte” (A.K.nu.1683) adlı eserini de incelemiş, 2.cildin 230-231, 319 sayfalarında dikkatini çeken bazı satırların altını çizmiştir. Yazar, Nil vadisinin, ilkçağların olağanüstü uygarlığını borçlu olduğu Asyalı ırkın, Afrika’ya, Arabistan ve Bab el-Mandeb Boğazı yoluyla, Nil deltasına geldiklerini, buraları egemenlikleri altına aldıktan sonra, yerli halkın kızlarıyla evlendiklerini, bunun için, Firavunlar dönemi Mısır halkının kafatasları biçimleriyle, Kafkas halkı kafataslarının Habeş kafataslarından daha çok benzerlik gösterdiklerini, eski anıtlar üzerinde, kızgın güneş altında, erkeklere nazaran daha az görülen kadınların, açık renkli tasvir edilmiş olmaları, Dillerinin Semitik gruplara yakınlığı, Mısırlıların dışında, hiçbir Afrikalı aile fertlerinin sebatkâr, çalışkan ve sanat yeteneğine sahip olmaması, Mısırlıların kökenlerinin Afrika yerlileri olmadığını ispatlamaya yeterli olduğunu yazmaktadır.

Atatürk, Elâm kültürünün araştırılmasında ilk önemli adımları atan Morgan’ın “L’Humanité Préhistorique,1924” (A.K. nu.730) adlı eserinde, tarih öncesi dönemde yaşayan halklarda, sanat hayatının doğuşunu, gelişimini ve toplumlararası etkileşimini incelemiştir.

Atatürk, eski uygarlıkların tarihsel gelişimini incelerken L. J. Delaporte’un “La Mésopotamie. Civilisations Babylonienne et Assyrienne, 1923”(A.K.nu.1652) adlı eseri de ilgisini çekmiştir. Zira, eski Ön Asya kültürlerinin oluşma alanı olan Mezopotamya, oldukça geç bir dönemden itibaren, sürekli olarak değişik kavimlerin göçlerine, savaşlarına ve kültürel ilişkilerine sahne olmuştur. M.Ö. 4. bin yılın sonlarına doğru, Sâmi ırkından olmayan Sümerlerin, aşağı Fırat bölgesine geldiklerinde, tarımla uğraşan yerli bir halkla

karşılaştıklarını, önce Eridu'da, daha sonra, Uruk'ta yerleştiklerini, evlerini su taşkınlarına karşı yapay tepeler üzerine kurup, etrafını surlarla çevirdiklerini böylece küçük şehir kent (site)lerinin oluştuğunu, bu yerleşim sisteminin, dönemin karakteristik bir ögesi olduğunu, bu küçük kentlerin yönetsel, hukuksal ve ticari ilişkilerinin gereksinimleri nedeniyle, başlangıçta piktografik esasa dayanan, sonraları hece (ideogram) sistemine dönüştürülen çivi yazısının bulunmasının büyük bir kültürel gelişmeyi gösterdiğini,....

Sümerlerin hudutlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişleten Lugalzaggesi döneminde, bir Doğu Sâmi grubu olan Akkad Kralı I. Sargon tarafından egemenliklerine son verildiğini, Sümer dilinin Hellenizm dönemine kadar, Kült dili olarak korunduğunu, M.Ö.2000 yıllarında, Arap Yarımadası'ndan gelen bir Batı Sâmi ya da Amourru göçünün başladığını, bu yeni gelenlerin Babil çevresinde siyasal bir güç oluşturduklarını, Sümer-Akkad kültürünü benimseyerek daha sonraki dönemlerde, Mezopotamya'nın tarihsel gelişiminde önemli rol oynadıklarını, Babil ve Mısır uygarlıklarının, ilk çağlarda, birbirlerini etkilemiş olduklarını (s.397) Babil sülalesinden Hammurabi (MÖ.1728-1686)'nin devletin sınırlarını genişletmekle kalmayıp, yaptığı reformlarla ve tüm hukuku kapsayan adıyla anılan codex'i hazırlayarak, toplum sınıflarına güvence ve yasa önünde eşitlik sağlamış olduğunu; Grek dünyasının da, özellikle şehir, politik üstünlüğünü kaybettikten sonra, Babil etkisi altında kaldığını, bu etkinin Hammurabi döneminden önce, Kıbrıs'a ve belki de Girit'e kadar uzandığını (s.398), Antik Sümer ve Akkad geleneklerinin mirasçısı olan Kaldeli din adamlarının, dinsel tabletleri çoğaltarak, bilimlerini bütün Akdeniz bölgesine yaydıklarını, başka halklar üzerindeki etkilerinin günümüze kadar ulaştığını. "Örneğin; Babil takviminden türeyen, güncel İsrail takvimi, dairenin 360 dereceye, günün 24 saate bölünmesi vb. gibi."(s.398). M.Ö.1531 yılında, kuzeyden inen Hititler Babil Devleti'ne son vermişler Ninova'daki, kil tablet kitaplığı ile ünlü, bilgin bir kişi olan Assurhanibal (MÖ.669-627) Elâm Devleti'ni yok etmiştir. Mezopotamya-Babilon Bölgesi M.Ö.539-331 yılları arasında Pers Devleti'nin bir parçası olmuştur.

İnsanlığın barbarlıktan uygarlığa geçişi, uzun aşamalar sonucu olmuştur. Uygarlığın ilk beşikleri, Orta Doğu'da Nil, Mezopotamya'da Fırat ve Dicle, Kuzey Hindistan'da İndus ve Ganj, Orta-Kuzey Çin'de Sarı Irmak vadileri gibi alüvyonlu, toprağı verimli, doğal sulamalı, aynı zamanda, doğal ürünleri, mevsimleri ve diğer kaynakları bakımından çeşitlilik içindeki yöreler olmuştur.

Bizim tanıtmaya çalıştığımız eserlerde, bu dört bölgeden Nil ve Dicle ve Fırat Bölgeleri ele alınmıştır. Atatürk, aynı bölgelerde gelişen uygarlıklar konusunda başka eserler de okumuştur.

Diğer uygarlık bölgeleri konularında; G. Maspéro'nun "La Chine", G. Le Bon'un "Les Civilisations de l'Inde", yine Le Bon'un "La Civilisation des Arabes", C. Huart'ın "La Perse Antique et la Civilisation İranienne", R. Dussaud'un "Les Civilisations Préhelleniques" ve daha başka eserleri de okuyarak, bu dört uygarlık merkezlerini tanımaya, bu uygarlıklar arasında ilişkiler kurmaya çalışıyordu. O, her okuduğu eserde, Türklerle ilgili bilgileri, kendi düşünce süzgecinden geçirerek değerlendiriyordu. O'nun bu engin tarih bilgisi, Türk tarihini başlangıcından itibaren ortaya çıkarmayı amaç edinen bir tarih tezine ve tarih çalışmalarına yol açmıştır.

Atatürk, yurdumuzun ilk uygarlıklarını meydana çıkarmak, günümüze kadar hangi kavimlerin nereden geldiklerini, hangi devletlerin kurulduğunu bilimsel metotlarla, sürekli olarak araştırılması ve bir Genel Türk Tarihi eserinin yazılması amacıyla, 12 Nisan 1931'de "Türk Tarih Kurumu"nu kurdu. Yapılacak bu çalışmalar boyunca, filolojik ve etimolojik araştırmaların da gereği ortaya çıkmıştı. Atatürk, dil ve tarih araştırmalarının Türk bilim adamlarınca yapılmasını istiyordu. Zira, okuduğu eserlerde, yabancıların, kendi amaçlarını gözönünde tuttuklarından tarafsız kalamadıklarını görmüştü. İşte bu düşüncelerle, 1935 yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması için direktif vermişti.

Eski Türk tarihi kaynaklarının, yetişecek Türk filologlarca okunup, değerlendirilebilmesi için de Fakülte'de Yaşayan Dillerin yanısıra, Klâsik ve Ölü Diller Bölümleri de kurulmuştu. Bu kurumlarda, sürekli olarak yapılacak bilimsel araştırmalarla, Türk tarihi ve uygarlığı tüm dünyaya tanıtılacak ve böylece, Türk Ulusu'nun dünya ulusları arasındaki yeri belirlenmiş olacaktı. Ayrıca, Atatürk, Türk gençliğine, onun duyacağı bir geçmişe sahip olduğunu göstermek ve bilim yolunda ilerleyerek, Batı uygarlığı düzeyine ulaşabileceği ülküsünü aşlamak istiyordu. O, bu konuda, şöyle diyordu; "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."⁹

⁹ Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. 2. bsk. 1968. s.311